

Μνήμων

Τόμ. 24, Αρ. 2 (2002)

Βασίλης Κ. Γούναρης, Στις όχθες τον Υδραγόρα. Οικογένεια, οικονομία και αστική κοινωνία στο Μοναστήρι 1897-1911, Αθήνα, Στάχυ, 2000

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.752](https://doi.org/10.12681/mnimon.752)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Κ. (2002). Βασίλης Κ. Γούναρης, Στις όχθες τον Υδραγόρα. Οικογένεια, οικονομία και αστική κοινωνία στο Μοναστήρι 1897-1911, Αθήνα, Στάχυ, 2000. *Μνήμων*, 24(2), 430-434.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.752>

κειμένων-αναλυτών· θεσμική πραγματικότητα της κοινωνικής μονάδας και τρόπος υλοποίησης της παρέμβασης συναντώνται στο πλαίσιο της μονογραφίας. Η χρονολογική και λεπτομερής περιγραφή καλύπτει ταυτόχρονα την εξέλιξη της κοινωνικής μονάδας μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα η ανάλυση και την πορεία της. Μια καλή μονογραφία δεν πρέπει να περιορίζεται, ωστόσο, όπως υπογραμμίζεται, στην περιγραφή της παρέμβασης και μόνο, αλλά να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την τοπική πραγματικότητα και το ευρύτερο πλαίσιο (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, θεσμικό). Και ο αναγνώστης μονογραφιών των κοινωνιοαναλύσεων θεωρείται, επίσης, υπό μια έννοια, κοινωνιοαναλυτής ή ελπίζει να γίνει. Αυτό συνδέεται και με το γεγονός ότι οι περισσότεροι συγγραφείς μονογραφιών υπογραμμίζουν ότι οι μονογραφίες τους εγγράφονται σε μια διδακτική λογική που στόχο έχει να εντάξει και τον αναγνώστη σε αυτή τη διαδικασία ανάλυσης. Αν και ο όρος «μονογραφία» χρησιμοποιείται αρκετά στη θεσμική ανάλυση, οι ίδιοι οι ερευνητές που πραγματοποιούν κοινωνιοαναλυτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις δεν αποδέχονται απόλυτα αυτό το χαρακτηρισμό για τα κείμενά τους ή αποδίδουν διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτόν. Ο Georges Lapassade θεωρεί τη μονογραφία περιγραφή —κλινικού ή εθνογραφικού χαρακτήρα— ενός τμήματος εκπαίδευσης ή του συνόλου μιας παρέμβασης. Ο Antoine Savoye, ένας από τους επιμελητές

του δεύτερου αυτού τεύχους και βασικός μελετητής του έργου του Le Play, ορίζει τη μονογραφία ως τη γραπτή σύνοψη των αναλυτικών αποτελεσμάτων μιας παρέμβασης συμπεριλαμβανομένης και της περιγραφής της διεξαγωγής αυτής. Θεωρεί δηλαδή βασικό στοιχείο της μονογραφίας τη μεθοδολογία, τη γνώση που παράγεται από την παρέμβαση και το συμβόλαιο με βάση το οποίο έχει υλοποιηθεί.

Και στα δύο τεύχη του περιοδικού αυτού γίνεται, επίσης, ιδιαίτερη αναφορά σε μια Επιτροπή μονογραφιών που οργανώνεται στο Παρίσι, με σκοπό την ανάλυση των μονογραφιών των εργατικών οικογενειών από τον Le Play και τους συνεχιστές του: συγκεκριμένα όπως αυτές διαφαίνονται μέσα από τα έργα του *Ouvriers européens* (1855 και 1877-9) και *Ouvriers de deux mondes* (1857-1930). Η επιτροπή αυτή θέτει ως στόχους της τη μελέτη γενικότερα της μονογραφίας ως επιστημονικού εργαλείου με σκοπό να αναδείξει τις συγκεκριμένες συνθήκες μέσα στις οποίες μπορεί να χρησιμοποιηθεί και την ανάδειξη του έργου των συγγραφέων των μονογραφιών (βιογραφικά στοιχεία, κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον, ένταξη στον επιστημονικό κόσμο, θέση της μονογραφίας στο έργο τους). Βασική επιδίωξη αυτής της επιτροπής είναι και η σχολιασμένη επανέκδοση των πιο σημαντικών μονογραφιών που έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ

Βασίλης Κ. Γούναρης, *Στις όχθες του Υδραγόρα. Οικογένεια, οικονομία και αστική κοινωνία στο Μοναστήρι 1897-1911*, Αθήνα, Στάχυ, 2000, 312 σ.

Η ιστορία μιας περιοχής μπορεί να γραφεί με πολλούς τρόπους, ανάλογα με το αρχαιολογικό υλικό που επιλέγεται και τις διαθέσιμες πηγές του ερευνητή. Η ιστορία περιοχών της Μακεδονίας και η εξιστόρηση των γεγονότων που διαδραματίστηκαν σ'

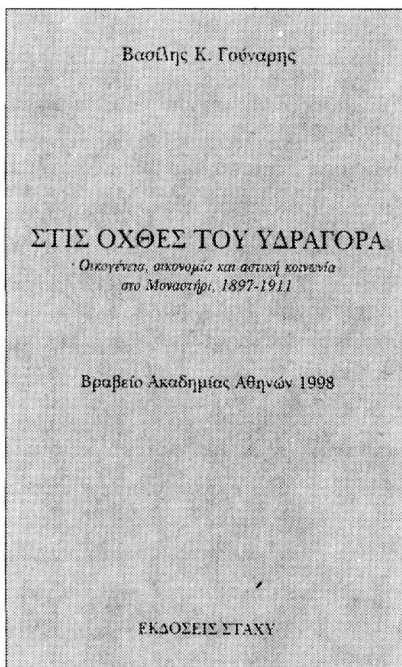
αυτές από τα τέλη του 19ου αιώνα έχουν καταγραφεί και ερευνηθεί κυρίως ως προς τις πολιτικές τους διαστάσεις και τις κοινωνικές τους προεκτάσεις. Ο επιμελητής του έργου «Ταυτότητες στη Μακεδονία», Βασίλης Γούναρης, προσπαθεί και αυτή τη

φορά να διερευνήσει ζητήματα συγκρότησης και διαμόρφωσης ταυτοτήτων μέσα από μια διαφορετική οδό, χάρη στη διαθέσιμη αρχειακή πηγή. Χρησιμοποίησε τα λογιστικά βιβλία ενός εμπόρου του Μοναστηρίου προκειμένου να εξαγάγει συμπεράσματα και να διατυπώσει σκέψεις και προβληματισμούς αναφορικά με τις ανάγκες ενός νοικοκυριού σε τρόφιμα, είδη ένδυσης και υπόδησης, υπηρετικό προσωπικό, καθημερινά έξοδα και, μέσα από τα αριθμητικά δεδομένα, να συναγάγει συμπεράσματα για νοοτροπίες και πρακτικές των αρχών του 20ού αιώνα σε μια μακεδονική πόλη στις απαρχές της αστικοποίησής της.

Το παρόν βιβλίο θέτει το ερώτημα κατά πόσο σε μια ιστορική έρευνα έχει το προβάδισμα η αρχειακή πηγή ή τα ερωτήματα του συγγραφέα, κατά πόσο δηλαδή η αρχειακή πηγή οδηγεί στη διατύπωση των ερωτημάτων ή το αντίστροφο. Η ανεύρεση των συγκεκριμένων λογιστικών βιβλίων του εμπόρου Κατσουγιάννη επέτρεψε στον συγγραφέα να αξιοποιήσει διαφορετικές αναλυτικές μεθόδους έρευνας προκειμένου να διερευνήσει ζητήματα, τις απαντήσεις των οποίων αναζητούσε και σε άλλου τύπου αρχειακές πηγές. Απόδειξη για το γεγονός αυτό είναι η χρήση και συμπληρωματικών αρχειακών πηγών ελληνικών και βρετανικών αρχείων και βιβλιοθηκών, προκειμένου ο ερευνητής να επενδύσει με αποδεικτικά στοιχεία και να επιβεβαιώσει τα δεδομένα της περιορισμένης σε έκταση αρχειακής πηγής, όπως είναι τα λογιστικά βιβλία.

Τα λογιστικά βιβλία ως αρχική πηγή προσφέρουν δεδομένα για στατιστική ανάλυση και για την εφαρμογή ποσοτικών μεθόδων έρευνας. Ο Β. Γούναρης, ακολουθώντας την παράδοση και τις πρακτικές παλαιότερων ερευνητών, όπως παρατηρεί και ο ίδιος (σ. 21), [βλ. Ε. Λιάτα, *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1939-1846)*, Αθήνα 1984· Στ. Π. Παπαγεωργίου και Ιω. Πεπελάση-Μίνογλου, *Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1834)*, Αθήνα 1988· Χ. Λούκος και Δ. Σαμίου, *Οικονομικές συμπερι-*

φορές, ψυχολογία και βιοτικό επίπεδο ενός Συριανού τοκιστή: Στέφανος Δ. Ρήγας, Αθήνα 1991], προσπαθεί να αξιοποιήσει τις αναλυτικές —σε μεγάλο μέρος— σημειώσεις που κρατούσε ο μοναστηριώτης έμπορος των αρχών του 20ού αιώνα, και παράλληλα να αναζητήσει τα ποιοτικά δεδομένα πίσω από την ποσοτική τους όψη. Η εργασία αυτή αποτελεί εξαιρετικό δεί-

γμα του τρόπου με τον οποίο μπορούν να αξιοποιηθούν οι κατακτήσεις της ιστορίας «από τα κάτω»¹ και της μικροϊστορικής οπτικής, καθώς ισορροπεί ανάμεσα στην ανάλυση των λογιστικών δεδομένων και τη μετατροπή τους σε αφήγημα με την αναφορά και την εξιστόρηση των πολιτικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν την εποχή των σημειώσεων αυτών.

Η μελέτη του Β. Γούναρη επαναφέρει τη συζήτηση για τις μεθόδους της μικρο-

1. Για τις μεθοδολογικές επιλογές της ιστορίας «από τα κάτω» βλ. Hubert Ch. Ehalt (επιμ.), *Geschichte von unten*, Βιέννη, Γκράτς, Κολωνία, Böhlau, 1984.

ιστορίας και επιτρέπει να επαναδιατυπωθούν σκέψεις για τα εργαλεία της μικροιστορικής οπτικής και του τρόπου εργασίας των ιστορικών που την εφαρμόζουν. Το ερώτημα ξεκινά στην προκειμένη περίπτωση από το είδος της πηγής που εντοπίζεται και θεωρείται άξιο επεξεργασίας. Τα λογιστικά βιβλία ενός εμπόρου, ανάλογα με το είδος των σημειώσεων που αυτός κρατούσε, προσφέρουν ποσοτικά δεδομένα. Τα κενά που μένουν μετά την ανάλυσή τους θα πρέπει να συμπληρωθούν από άλλες αρχειακές και βιβλιογραφικές πηγές, προκειμένου να μπορέσει ο ερευνητής να συγκροτήσει ένα αφήγημα. Και όπως παρατηρεί και η Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου σε ένα παλιότερο άρθρο της,² οι αντιρρήσεις που έχουν διατυπωθεί αφορούν ακριβώς τη διαδικασία αυτής της κάλυψης των κενών με δάνεια από άλλες πηγές.³ Ο Β. Γούναρης προσπαθεί να χρησιμοποιήσει μελέτες ερευνητών για την οικογένεια στα Βαλκάνια, έρευνες για τις καταναλωτικές συνήθειες της εποχής, σε συνδυασμό με τα αρχειακά δεδομένα αναφορικά με τα πολιτικά συμβάντα της εποχής. Η καταφυγή στη μικροϊστορική μέθοδο παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση ως επιλογή που επιβάλλεται από το είδος του αρχειακού υλικού, καθώς μια άλλη προσέγγιση θα απέφερε λιγότερα αποτελέσματα.

Η δομή του νοικοκυριού, στοιχεία της καθημερινής ζωής, της οργάνωσης και δια-

χείρισής του εξάγονται από τις σημειώσεις του εμπόρου Κατσουγιάννη. Ωστόσο η δημιουργική σκέψη του ερευνητή προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε ζητήματα διαχωρισμού των δύο φύλων, καταμερισμού των ρόλων, συγκρότησης ταυτοτήτων και διαχωρισμών σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον με ρευστή εθνική ταυτότητα σε μια εποχή, όπως οι αρχές του 20ού αιώνα, κατά την οποία οι διαδικασίες αποκρυστάλλωσης εθνικών ταυτοτήτων ήταν σε εξέλιξη. Το γεγονός ότι οι σημειώσεις του εμπόρου ανάγονται σε μια εποχή ταραγμένη δίνει στο μελετητή τους την ευκαιρία να συνδυάσει, να επεκτείνει και να αναζητήσει στις αρχειακές πηγές πληροφορίες που θα εντάξουν τα λογιστικού τύπου σημειώματα στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής τους. Οι καταγραφές του μοναστηριώτη Κατσουγιάννη ερμηνεύονται με βάση τα δεδομένα της εποχής, οικονομικά και τεχνολογικά, σχολιάζονται εντασσόμενα στον κοινωνικό περίγυρο και τις συνήθειες μιας κοινωνίας παραδοσιακής, και αναλύονται, προκειμένου να αναδειχθεί μια κατά το δυνατόν πληρέστερη εικόνα συνθηκών, νοοτροπιών, ηθών και πρακτικών του αστικού τοπίου της Μακεδονίας στη στροφή του αιώνα. Με τον τρόπο αυτό το αποσπασματικό, η μεμονωμένη συμπεριφορά και η κάθε ξεχωριστή κατάσταση αποκτούν «νόημα» στο πλαίσιο μιας μεγαλύτερης συνάρτησης,⁴ με άλλα λόγια οι λογιστικές καταγραφές και οι οικονομικές δραστηριότητες ενός εμπόρου, κατοίκου μιας μακεδονικής πόλης, ερμηνεύονται και αναδεικνύονται με την ένταξή τους στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους.

Η εφαρμογή της μικροϊστορικής οπτικής γίνεται δυνατή, στη συγκεκριμένη περίπτωση, επειδή η προσοχή στρέφεται σε

2. Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, «Μικροϊστορικές αναζητήσεις», *Μνήμων* 20 (1998) 155. Βλ. επίσης Georg G. Iggers, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Γκέτινγκεν (Kleine Vandenhoeck Reihe, 1565) 1993, σ. 83.

3. Τη διαδικασία αυτή επέλεξε η Νάταλι Ζέμον Νταϊβίς, *Η επιστροφή του Μαρτίνου Γκερ*, Αθήνα, Νεφέλη, 2000, σ. 22, ως την πιο ενδεδειγμένη, προκειμένου να αφηγηθεί τα γεγονότα που την ενδιαφέρουν, για τα οποία υπάρχουν κενά στις αρχειακές πηγές της. Στην περίπτωση αυτή καλύπτει τα κενά και με επινοήσεις δικές της, τις οποίες όμως έχει ελέγξει «αυστηρά βάσει των φωνών του παρελθόντος».

4. Alf Lüdtke, «Geschichte und Eigensinn», στο: Berliner Geschichtswerkstatt (επιμ.), *Alltagskultur Subjektivität und Geschichte. Zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte*, Μύνστερ, Westfälisches Dampfboot, 1994, σ. 144.

ένα περιορισμένο εδαφικά, χρονολογικά και κοινωνικά πεδίο, επειδή επικεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη εκδοχή οικονομικής και κοινωνικής παρουσίας στο αστικό τοπίο των αρχών του 20ού αιώνα, και αφήνει περιθώρια να διεισδύσουν σε βάθος οι αναζητήσεις του ερευνητή.⁵ Η δυνατότητα εστίασης της προσοχής στο συγκεκριμένο, της εμβάθυνσης της οπτικής και της ένταξης του μεμονωμένου στο ευρύτερο δεν αποτελεί αποκλειστικότητα της μικροϊστορικής οπτικής. Ωστόσο ήταν αυτή που δανείστηκε τη μέθοδο αυτή για να την αναδείξει σε κύριο άξονα της ερευνητικής της συγκρότησης και να καταδείξει τις δυνατότητες μιας τέτοιας προσέγγισης. Επειδή όμως το μεμονωμένο απειλείται από την αποσπασματικότητα, και ο Β. Γούναρης φαίνεται να το αναγνωρίζει, επιβάλλεται, και από τις προσωπικές ανάγκες του ερευνητή για ερμηνεία και διεύρυνση του ερευνητικού πεδίου, η αναζήτηση άλλων πηγών, οι οποίες θα δώσουν το ευρύτερο πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η μεμονωμένη περίπτωση. Ο «διάλογος» των αρχαικών και βιβλιογραφικών πηγών αποσκοπεί στην υπερκέρωση του αποσπασματικού και της λεπτομέρειας, στα οποία είναι δυνατό, ως ένα βαθμό, να εγκλωβιστεί η μικροϊστορία.⁶ Έτσι οι έρευνες για την εξέλιξη των πολιτικών γεγονότων πριν και μετά την εξέγερση του Ίλιντεν το 1903 σε αρχεία της Ελλάδας και της Βρετανίας προσφέρουν αυτό το «διάλογο».

Στο βιβλίο του ο Β. Γούναρης αναζητά τους ανθρώπους πίσω από τις λογιστικές καταγραφές. Ξεκινώντας από τις πληροφορίες που προσέφερε η οικογενειακή μνήμη των απογόνων, ο ερευνητής άντλησε τα στοιχεία που του έδιναν ένα πρώτο ιστορικό πλαίσιο και τη διαδρομή του προγόνου τους. Ο έμπορος Κατσουγιάννης ήταν βλαχικής καταγωγής με τόπο κατοικίας

το Μοναστήρι και ανήκε στη μεσαία οικονομική κατηγορία των εμπόρων της πόλης. Η συγγραφή των τεφτερών και η παράλληλη καταγραφή αποφθεγμάτων μαρτυρούν άνθρωπο μετρημένο και οικονομό, που πίστευε στις αρχές του εμπορίου για σφιχτή οικονομική διαχείριση της οικίας και της επιχείρησης. Τα αποφθέγματα που έχει σημειώσει στα τεφτέρια του δίνουν μια διαφορετική εικόνα ανθρώπου, που εκτός από τα αριθμητικά δεδομένα ενδιαφερόταν και για την ποιοτική πλευρά τους, όπως παρατηρεί ο Β. Γούναρης (σ. 50).

Το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου καλύπτει θέματα εισαγωγικά, όπως την παρουσίαση του αρχαικού υλικού, την πορεία της οικογένειας Κατσουγιάννη πριν εγκατασταθεί στο Μοναστήρι σε συνδυασμό με αντίστοιχες κινήσεις Βλάχων εμπόρων στο χώρο την ίδια περίοδο, και την ιστορία του Μοναστηριού στα τέλη του 19ου με αρχές του 20ού αιώνα. Τα επόμενα δύο κεφάλαια οργανώνονται γύρω από τη διάκριση δημόσιου και ιδιωτικού πεδίου, τα οποία ουσιαστικά αρθρώνονται γύρω από τις θεματικές ενότητες «αγορά» και «έγγαμος βίος». Με τον τρόπο αυτό ο ερευνητής προσπαθεί να κατατάξει τις λογιστικές καταγραφές και να διαφοροποιήσει τις πτυχές της καθημερινής ζωής ενός άντρα εμπόρου, ο οποίος αναλάμβανε την οργάνωση και τη διεύθυνση του νοικοκυριού και της επιχείρησής του. Η γυναικεία παρουσία και η παιδική ηλικία περνούν μέσα από τις καταγραφές του επικεφαλής της οικογένειας για τα έξοδα που γίνονταν για την ένδυση, την υπόδηση, την εκπαίδευση, τους γάμους των παιδιών, το υπηρετικό προσωπικό και όποιες άλλες σημειώσεις αφορούσαν προσωπικά τα άτομα αυτά.

Στο τελευταίο κεφάλαιο ο «διάλογος» των πηγών γίνεται πραγματικότητα και η εμβάθυνση της παρατήρησης σε θέματα, όπως ο εθνικισμός και η συγκρότηση ταυτοτήτων, που αποτελούν αντικείμενο και άλλων μεθοδολογικών προσεγγίσεων, δείχνει τις δυνατότητες της μικροϊστορικής οπτικής να προσφέρει μια πιο προσεκτική

5. Hans Medick, «Entlegene Geschichte? Sozialgeschichte und Mikro-Historie im Blickfeld der Kulturanthropologie», *ό.π.*, σ. 97.

6. *Ό.π.*, σ. 98.

αντιμετώπιση των μεγάλων αυτών ζητημάτων.⁷ Το θέμα που κυριαρχεί στο κεφάλαιο αυτό αφορά τη συγκρότηση ταυτοτήτων, τη διαδικασία με την οποία άτομα της ίδιας κοινωνικής, οικονομικής ομάδας συντάσσονται με τη μία ή την άλλη εθνική κατηγορία, καθώς επίσης και τον τρόπο με τον οποίο άλλα άτομα προσπαθούν να αποφύγουν μια τέτοια ένταξη. Εμφανίζονται σχέσεις εξουσίας μεταξύ τους,⁸ ενώ το στοιχείο της πολιτικής επανέρχεται στο επίπεδο της καθημερινής ζωής και των διανθρώπινων σχέσεων στο δημόσιο και το ιδιωτικό πεδίο μέσα από μια σειρά συγκρούσεων σε μια εποχή ταραχών και αποφασιστικών γεγονότων, όπως τα γεγονότα του ΄Γιντεν του 1903.⁹

Οι καταγραφές των λογιστικών βιβλίων του εμπόρου Κατσουγιάννη για το κρίσιμο διάστημα των ταραχών του ΄Γιντεν παρουσιάζουν κενά και δεν διαφωτίζουν τα ίδια τα γεγονότα. Η αναδρομή σε άλλες

7. Hans Medick, «Mikro-Historie», στο: Winfried Schulze (επιμ.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie*, Γκέτινγκεν, Vandenhoeck - Ruprecht, 1994, σ. 43 κ.εξ.

8. Στην άσκηση εξουσίας σε όλα τα επίπεδα των ανθρώπινων σχέσεων και όχι μόνο σ' εκείνο της πολιτικής, καθώς και στο ρόλο που διαδραματίζουν οι σχέσεις εξουσίας αναφέρεται ο Wolfgang Hardtwig, «Alltagsgeschichte heute. Eine kritische Bilanz», στο: Winfried Schulze (επιμ.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie*, ό.π., σ. 22.

9. Για την επανανακάλυψη της πολιτικής και την επιστροφή της στο επίκεντρο του ιστορικού ενδιαφέροντος στα πλαίσια

πηγές ήταν επομένως αναγκαία, προκειμένου να γίνει δυνατή η ανάδειξη συγκεκριμένων αναζητήσεων του συγγραφέα. Το ενδιαφέρον του για τα γεγονότα και τη σημασία που αυτά είχαν για τους ανθρώπους μιας μικρής κοινωνίας αντικατοπτρίζεται στην επιμονή του να τα παραθέσει και να τα συσχετίσει με αρχαιακά δεδομένα, μια επιλογή που σε κάποια σημεία καθιστά το κείμενο ανισοβαρές, καθώς ανατρέπονται οι αρχικές προθέσεις του συγγραφέα για μια μικροϊστορική οπτική. Η παράθεση ονομάτων και γεγονότων διαφωτίζει τις εξελίξεις ενός δεδομένου χρονικού διαστήματος, αλλά μεταβάλλει το χαρακτήρα του εγχειρήματος, όπως έχει διαμορφωθεί μέχρι το σημείο εκείνο.

Με εξαίρεση κυρίως το κεφάλαιο «Αγώνας θέσεων και αντιθέσεων», στο οποίο η παρουσίαση των γεγονότων αναδεικνύεται σε κύριο μέλημα του συγγραφέα, το έργο ισορροπεί ανάμεσα στα δεδομένα των λογιστικών βιβλίων, την ανάλυσή τους και την επένδυσή τους με την αναγκαία θεωρητική και πραγματολογική ερμηνεία, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να δικαιώνει τις προθέσεις και τις προσπάθειες του ερευνητή.

της μικροϊστορικής οπτικής και της ιστορίας της καθημερινής ζωής κάνει λόγο ο Geoff Eley, «Wie denken wir über Politik? Alltagsgeschichte und die Kategorie des Politischen», στο: Berliner Geschichtswerkstatt (επιμ.), *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte*, ό.π., σ. 17-36 και ο W. Hardtwig, «Alltagsgeschichte heute», ό.π., σ. 23.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα, Γνώση, 2000, κγ' + 946 σ.

Η *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Κ. Θ. Δημαρά, της οποίας η 9η έκδοση κυκλοφόρησε πρόσφατα από τη «Γνώση», αποτελεί, από πολλές απόψεις, σημείο αναφοράς και για τους ειδικούς επι-

στήμονες και για το ευρύτερο κοινό. Είναι ενδιαφέρον, λοιπόν, να παρακολουθήσουμε το τι σημαίνει για το πεδίο της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας και για τη διαμόρφωση της νεοελληνικής πο-